

**ХРОНІКА ІГУМЕНА ФЕОДОСІЯ
СОФОНОВИЧА (1655 – 1677), ЯК ДЖЕРЕЛО
З ІСТОРІЇ СВЯТО-МИХАЙЛІВСЬКОГО
ЗОЛОТОВЕРХОГО МОНАСТІРЯ ТА
ХРЕЩЕННЯ КИЯН**

(Доповідь виголошена на міжнародній науковій конференції «Поштова площа у Києві: історичний та культурний вимір». Софія Київська, митрополичий будинок, 5 вересня 2018 р.)

УДК 271.2-726.3

ORCID: 0000-0002-7429-0042

DOI: 10.35332/2411-4677.2019.19.4

*Протоієрей
Віталій КЛОС*

5 вересня 2018 року в митрополичому будинку в Національному заповіднику Софії Київській відбулася Міжнародна історична науково-практична конференція «Поштова площа у Києві: історичний та культурний вимір». Учасники заходу зібрались, щоб обговорити проблеми створення Національного музею на Поштової площі. Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет виступаючи підтримав дослідження археологічних розкопок на Поштової площі в Києві і надання Музею на Поштової площі в Києві статусу пам'ятки національного значення. Зокрема він наголосив: «Місце те, де почалося хрещення Русі, має для нас велике значення... Виходячи з того, що ми повинні знати нашу правдиву історію, потрібно досліджувати це місце та надати йому національний характер... українці мають знати свою правдиву історію. Та історія, яку створила Москва під імперію, тепер розпадається. У нас незалежна держава – і вона вимагає від нас, щоб ми знали свою правдиву історію. Не ту, яку нам нав'язали, а ту, яка була – хороша вона чи погана, але вона об'єктивна» [Патріарх Філарет, 2018].

Стаття присвячена питанню хрещення Руси-України в контексті досліджень та археологічних розкопок на Поштової площі в Києві, де було знайдено історичні пам'ятки XI – XII ст., що свідчать про розміщення в цій місцевості прибережного міського кварталу Середньовічного міста для подальшого утворення Музею та надання йому статусу пам'ятки національного значення. Висвітлено події, що передували хрещенню та появі Свято-Михайлівської Золотоверхої святині ще першим митрополитом Київським святителем Михаїлом, у зв'язку з подіями пов'язаними із хрещенням Русі за рівноапостольного князя Володимира Великого в 988 – 992 рр. Коротко охарактеризовано працю ігумена Феодосія Софоновича «Хроніку з літописців стародавніх», в якій розповідається про хрещення киян та скинення ідолів з Михайлівської гори. Показано значення постаті Феодосія Софоновича, з одного боку, як автора «Хроніки», а з іншого – як ігумена Свято-Михайлівського монастиря, який проявив себе вченим, освіченим мужем, енергійним

Цю думку підтримали також міністр закордонних справ Павло Клімкін та міністр Культури Євген Нищук, який сказав, що «Знахідки, віднайдені на Поштової площі, є свідченням тисячолітньої історії нашої країни та потребують детального вивчення провідними фахівцями. Сьогодні на конференції буде висловлено чимало думок і пропозицій, і ми абсолютно покладаємося на цю фахову думку. Але найголовніше, що в цій тривалій історії має бути поставлена крапка – процес збереження пам'ятки саме в тому місці, де вона знаходиться, її консервація і, в подальшому, організація та заснування Музею є незворотнім. Це є консолідована позиція держави... Зараз точаться дискусії щодо проведення археологічних досліджень із подальшою музеєфікацією знахідок на Поштової площі. Перекоаний, що ті документи, які будуть напрацьовані сьогодні під час конференції, дадуть нам переконливу основу і можливість працювати в правовому полі та пришвидшити процес надання статусу національної пам'ятки цьому об'єкту, яким вже невдовзі буде пишатися не лише Україна, а й увесь світ» [Нищук, 2018].

На Поштової площі Києва знайшли пам'ятки історичної та археологічної цінності: знахідки XI – XII ст., що свідчать про розміщення в цій місцевості прибережного міського кварталу Середньовічного Києва. 5 липня Верховна Рада ухвалила постанову №8541 про

адміністратором, що спираючись на підтримку гетьманської адміністрації, вищої церковної ієрархії, намагався посилити роль монастиря як культурного центру. Подано відомості про першого Київського митрополита святителя Михайла, який був мудрим і тихим, хоч і суворим у питаннях віри звершуючи своє благодатне служіння у державі Київській та ведучи рівноапостольну діяльність, будував храми і засновував монастирі здійснюючи працю з утвердження християнства. Проаналізовано свідчення джерел про заснування Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря та наведено твердження дослідників щодо місця та часу хрещення киян. Зроблено висновки відносно знахідок, які виявились під час археологічних розкопок на Поштової площі м. Києва, в контексті їх безпосереднього відношення, якщо не до самого місця Хрещення, то до подій, які були з ним пов'язані. Зокрема йдеться про скидання ідолів з Михайлівської гори, де згадується дорога, якою спускали їх.

Ключові слова: хрещення, Русь-Україна, Київська держава, Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир, Поштова площа, святитель Михайл, ігумен Феодосій Софонович, хроніка, синопсис.

Archpriest Vitaliy KLOS
 CHRONICLE OF THE ABBOT
 THEODOSIUS SOFONOVICH
 (1655 – 1677), AS A SOURCE

збереження історико-культурної спадщини на Поштової площі в Києві. Проект рішення щодо Поштової площі передбачає передачу земельної ділянки та недобудованого об'єкта «Музей історії Києва», проведення археологічних досліджень ДП «Центр археології Києва Інституту археології НАН України» і подальше створення музею за проектом, який здобуде перемогу на міжнародному конкурсі. На початку серпня Міністерство культури заявило, що починає процедуру надання Музею на Поштової площі в Києві статусу пам'ятки національного значення. Торік Поштова площа отримала статус пам'ятки археології, що внесена до державного реєстру.

Історія з розкопками триває вже кілька років. У 2012-му виникла ідея створити нову транспортну розв'язку. Проте вже наступного року Київська міська адміністрація віддала частину Поштової площі під будівництво торгового центру. Відповідно до законодавства, перед будівництвом в історичній частині міста необхідно провести розкопки. Оплачувати їх має інвестор. Розкопки стартували у 2014-му. Утім, за три роки гроші скінчилися. За лютий і березень цього року зарплати археологи так і не отримали. Тому і змушені були припинити роботу. Майже 1000-річну вулицю вже пошкодило будівництво – попри роботу археологів, тут установили опори. Саме вони й тримають на собі бетонну плиту – стелю майбутнього

OF THE HISTORY OF THE ST. MICHAEL'S GOLDEN-DOMED MONASTERY AND THE BAPTISM OF KYIVITES

(The report was presented at the international scientific conference "Postal Square in Kyiv: Historical and Cultural Dimension." Sofia Kyivska, Metropolitan House, September 5, 2018)

The article is devoted to the issue of baptism of Rus-Ukraine in the context of research and archaeological excavations on the Postal Square in Kyiv, where historical monuments of XI - XII centuries have been found, which testify to the location of the medieval coastal city quarter in this area for the further establishment of the Museum the status of a monument of national importance. The events that preceded the baptism and appearance of St. Michael's Golden-domed Shrine by the first Metropolitan of Kyiv, holy hierarch Michael, in connection with the events related with the baptism of Rus under the equally apostolic Prince Volodymyr the Great in 988 - 992 are covered. The work of the Abbot Theodosius Sofonovich "Chronicle of the Ancient Chroniclers" is briefly described, which tells about the baptism of Kyivans and the removal of idols from the Mikhaïlivska Mountain. On the one hand, the importance of Feodosiy Sophonovich's figure is shown, as the author of the Chronicle, and on the other, as the abbot of St. Michael's Monastery, who has shown himself to be a scientist, an educated person, an energetic administrator, relying on the support of the hetman's administration, the

торгового центру. З місцевого бюджету на створення музеїв цього-річ виділили 27 мільйонів гривень. Загальна площа розкопок – п'ять тисяч квадратних метрів. За три роки розкопок на Поштової площі археологи знайшли цілу вулицю часів Русі – княжі печатки, зброю і навіть рештки людей XII століття — усе це могло б стати музеєм у центрі Києва. Розкопки зупинилися в березні 2017-го. Територію час від часу затоплює, землю припорошує пилом. Знайдене дерево транспортувати нікуди. Можливості законсервувати тисячолітній дуб археологи також не мають — подібні роботи в Україні взагалі не проводять [Нищук, 2018].

Актуальність теми зумовлена потребою комплексного дослідження питання хрещення киян в контексті історії Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря.

Мета написання статті – проаналізувати передісторію Золотоверхої української святині в час хрещення киян.

Для реалізації мети дослідження були поставлені такі завдання:

- висвітлити події, що передували хрещенню та появі Золотоверхої святині;
- проаналізувати джерельну базу та історіографію означеного питання;
- показати роль святителя Михаїла, як першого митрополита Київського;
- охарактеризувати «Хроніку з літописців стародавніх» ігумена Михайлівського монастиря Феодосія Софоновича.

Оскільки це місце межує з великою українською святинею Михайлівським Золотоверхим монастирем ігумен якого Феодосій Софонович залишив для нас унікальну пам'ятку «Хро-

highest church hierarchy, tried to strengthen the role of the monastery as a cultural center. The information has been given about the first Metropolitan of Kyiv, holy hierarch Michael, who was wise and quiet, albeit strict in matters of faith, performing his gracious service in the State of Kyiv and conducting an equally apostolic activity, building temples and founding monasteries in the work of establishing Christians. Testimonies of sources of St. Michael's Golden-domed Monastery foundation are analyzed and the statements of the researchers regarding the place and time of baptism of Kyiv are given.

Conclusions have been made regarding the findings that were discovered during archaeological excavations at Kyiv Postal Square, in the context of their direct relation, if not to the very site of the Baptism, but to the events that were associated with it. Specifically, it is about dropping idols from the Mikhailivska Hill, which mentions the road by which they were brought down.

Keywords: *baptism, Rus-Ukraine, Kyiv state, St. Michael's Golden-domed Monastery, Postal Square, St. Michael, Abbot Theodosii Sofonovich, chronicle, synopsis.*

ніку з літописців стародавніх» спробуємо проаналізувати свідчення про початкову історію обителі та знайти відомості про імовірне хрещення киян. Багато дослідників обстоюють заснування древнього Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря ще першим митрополитом Київським святителем Михаїлом, у зв'язку з подіями пов'язаними із хрещенням Русі за князя Володимира Великого в 988 – 992 рр. та у зв'язку з скиненням ідолів із Михайлівської гори [Літопис Руський, 1989, с. 162]. Цієї «повіді» дотримувались такі шановані та знані постаті, дослідники та історики, як: митрополит Сильвестр Косов [Сильвестр Косов, митр., 1875, № 4, с. 131 – 138], митрополит Євгеній Болховітінов [Євгеній Болховітінов, митр., 1995, с. 79, 80], митрополит Макарій Булгаков [Макарій Булгаков, митр., 1996, с. 151], ієромонах Євстратій Голованський [Євстратій Голованський, ієром., 1878, с. 1, 103], преподобний Афанасій Кальнофойський [Цит. за: Закревський Н., 1868, с. 503], М. Берлінський [Берлінський М., 1991, с. 84], М. Захарченко [Захарченко М., 2006, с. 223], Л. Похилевич [Похилевич Л., 1864, с. 38], М. Максимович [Максимович М., 1994, с. 22], І. Максимович [Цит. за: Паломник, 1845, с. 75], М. Сементовський [Сементовський М., 1864, с. 54], В. Зверинський [Зверинський В., 1890, с. 146]. Також і в “Степеній книзі” (XVI ст.) говориться про заснування Михайлівської обителі митрополитом Михаїлом [Цит. за: Макаревич А., 1884, с. 6].

Про митрополита Михаїла також пише протоієрей Є. Голубінський [Голубинський Е., прот., т. 1 (1-а пол.), 1997, с. 276], проф. І. Малишевський [Малишевський І., проф, 1883, № 10, с. 123 – 171], В. Калинников [Калинников В., № 7, 1888, с. 463 – 593], ієромонах Євсевій [Евсейий Ильинский, иером., 1852]. А сучасний дослідник М. Нікітенко так говорить про першого митрополита Київського Михаїла та Свято-Михайлівську обитель: «... перший митрополит Русі Михаїл Сирин, особа якого на нашу думку, є не легендарною, а історичною. Маючи власний осідок у сусідньому з Десятинною церквою Михайлівському монастирі, митрополит Михаїл міг, з одного боку, здійснювати архієрейські відправи і брати участь у церковно-політичних акціях, які відбувалися у головному храмі держави, а з другого – був забезпечений як від ворожих нападів, так і від зайвого втручання світської влади у церковні справи, що мало свою актуальність у перші роки після хрещення Русі. Цьому якнайкраще відповідало розташування першої митрополичої резиденції на Михайлівській горі» [Нікітенко М., спецвипуск 4, 2003, с. 45; 31, с. 19].

Разом з тим, є також свідчення, які існування на місці Свято-Михайлівської обителі монастиря відносять ще до часів перед князем Володимиром [Макаревич А., 1884, с. 5 – 7]. Як відомо, християнство у Києві між варягами було ще за півтора століття до офіційного хрещення Русі. «Досить важко допустити, – говорить прот. Є. Голубинський, – щоб при тодішній впевненій схильності до монашества це півторавікове християнство залишалось без монастирів і монахів» [Голубинський Е., прот., с. 552 – 554].

Підтвердженням цього можуть служити відомості, які ми наведемо нижче. Митрополит Іларіон у своєму «Слові про Закон і Благодать» говорить, що при Володимирі «...монастирі на горах стали» [цит. за: Іларіон Огієнко, митр., с. 251]. Під 1037 р. літопис говорить, що «чорноризці почали множитись, і монастирі почали бути». А під 1051 р. є запис про преподобного Антонія Печерського, який прийшов у Київ із гори Афонської в кінці правління князя Ярослава Мудрого, і «...ходив по монастирям» [Патерик, 1998, с. 4]. Відомо, що близько 1060 р. преподобний Антоній постриг у чернецтво таких впливових осіб, як сина першого боярина Варлама і наближеного до двору скопця Єфрема, без узгодження з київським князем Ізяславом. Внаслідок конфлікту з князем преподобний змушений був із братією тікати з Києва [цит. за: Киричук О., Кн. 1, 2006, с. 306].

У той же час, з літопису відомо лише про один чоловічий монастир цього часу, – Георгієвський, збудований самим св. князем Ярославом [цит. за: Макаревич А., 1884, арк 7 зв.]. Подібно і преподобний Феодосій Великий, прийшовши в Київ на початку князювання Ізяслава, «...обходив усі (ще не влаштовані по істинному уставу) монастирі і просив, щоб його прийняли...» [Патерик, 1998, с. 5]. А «мнихъ Іаковъ» в своїй «Похвалі» говорить, що князь Володимир мав традицію на свята накривати три трапези, із них першу «митрополиту з чорноризцями і з священниками» [цит. за: Клос В., дяк., 2006, с. 41]. А де чорноризці, там і, само собою розуміється, монастирі.

Дослідник історії Золотоверхої обителі ієромонах Євстратій Голованський на титульній сторінці своєї розвідки написав «Монастырь сей современень св. равноапостольному князю Владимиру» [Євстратій Голованський, ієром., 1878]. Джерелом в цьому питанні є праця визначної постаті в церковній історії – ігумена Михайлівського Золотоверхого монастиря Феодосія Софоновича (1655 – 1676) «Кройника з літописців стародавніх». Ігуменом Золотоверхої обителі він був обраний навесні 1655 р. капітулом з Києво-братського намісника. Дату

народження його відносять приблизно до початку XVII ст., а про місце свідчить лист Київського митрополита Гедеона (Святополка-Четверинського) та архімандрита Києво-Печерської Лаври Варлаама Ясинського до Московського Патріарха Йоакима від 25 березня 1689 р.: «Родом з самого... града Києва». До «Поменника» Золотоверхо-Михайлівського, започаткованого у 1667 р. самим хроністом, був внесений весь рід ігумена Феодосія Софоновича, – близько 160 імен [Софонович, 1992, с. 14], а також роди гетьманів Б. Хмельницького, І. Виговського тощо [Мальшевський І., проф, № 10, 1889, с. 123 – 171]. Після обрання михайлівською братією на ігуменство в Золотоверхій обителі, Софонович отримує і спеціальний універсал гетьмана Б. Хмельницького від 2 червня 1655 р. про своє затвердження [ЦДІАК України, ф. 1407, оп. 2, спр. 60. (1655 г.), арк. 60].

Закінчивши Києво-Могилянський колегіум, де навчався разом із майбутнім архієпископом Чернігівським Лазарем Барановичем [Софонович, 1992, с. 9], він отримав міцні знання латинської, грецької, польської та церковнослов'янської мов. Тут же після закінчення й викладав. Це був час великого розквіту Могилянки. Влітку 1649 р. він очолює посольство до Москви, де разом із ченцями Єпифанієм Славинецьким та Арсенієм Сатанівським займаються перекладом Біблії з грецької мови. Повернувшись у Київ, продовжує вчителювати в колегіумі. Багато ігумен Феодосій попрацював, пишучи різні історичні праці, деякі з них у рукописному варіанті дійшли до нашого часу. Це, зокрема, «Хроніка з літописців стародавніх» та «Повість про преславні чудеса св. великомучениці Варвари», які були видані та опрацьовані в 1992 р. протоієреєм Юрієм Мициком і В. Кравченком. Ця видатна праця ігумена отця Феодосія Софоновича справила помітний вплив на подальші твори такого плану і, зрозуміло, є важливим джерелом для історії Золотоверхої обителі. Також відомі такі його твори як, «Виклад о Церкви» – який був виданий у 1667 р. в типографії Києво-Печерської Лаври [Мицик Ю., прот., 2004, с. 180], та «Мучение Святой Великомученицы Варвари» [Софонович, 1992, с. 5 – 9]. Ієромонах Євстратій Голованський повідомляє, що отець Феодосій відомий і перекладом на українську мову Волинського літопису з невеликими додатками [Євстратій, ієром., 1878, с. 116].

В середині XVII ст. стан Свято-Михайлівського монастиря описав дякон Павло Алепський, що подорожував разом з Антіохійським Патріархом Макарієм до Москви. Він записав: «Потім явився кир Феодосій, архімандрит Михайлівського монастиря,

що знаходиться навпроти цього храму, й недалеко від нього, і просив патріарха поїхати в кареті до його житла в монастирі. Ми пішли слідом за ним, так як відстань була досить незначною. Перед воротами патріарх вийшов із карети і ми ввійшли. Всі будівлі дерев'яні, за виключенням прекрасної, величної і чудової церкви, влаштованої з каміння та вапна (sic), що має високий, блискучий купол із золота» [Київ, № 15, 1874, с. 419]. За ігумена Феодосія Софоновича (1655 – 1674) коштом гетьмана Б. Хмельницького дерев'яну покрівлю храму замінено на бляшану (із міді), головні куполи визолочено. Цей же гетьман своїм універсалом затвердив право братії Свято-Михайлівського монастиря вибирати самостійно ігуменів для своєї обителі, а також прийняв на себе ім'я ктитора Свято-Михайлівського і Києво-Печерського монастирів [ІРНБУ, ф. 2, спр. 2302, арк. 2].

На користь Золотоверхого монастиря, за його ігуменства, видавали грамоти українські гетьмани І. Виговський, Д. Многогрішний, І. Самойлович, Ю. Хмельницький, російський цар Олексій Михайлович, польський король М. Вишневецький. Московський уряд розраховував на підтримку українського духовенства в боротьбі проти Польщі та в своїй централізаторській політиці. Тому він не скупився на жалувані грамоти найвпливовішим монастирям, перерозподіляв на їхню користь церковні землі [Крижанівський О., Плохій С., кн. 3, 1994, с. 149]. У 1669 – 1677 рр. ігумен Свято-Михайлівського монастиря практично виконував функції митрополита Київського, а обитель набула значення центру церковної влади в Україні [Берлінський М., 1991, с. 152]. Вже у 1674 р. обов'язки настоятеля виконував Варлаам Ясинський [ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 6361. (1694 г.), арк. 6 зв.]. Помер ігумен Феодосій Софонович у 1677 р.

Отже, Феодосій Софонович, будучи ігуменом Свято-Михайлівського монастиря, проявив себе як вчений, освічений муж, енергійний адміністратор. Спираючись на підтримку гетьманської адміністрації, вищої церковної ієрархії, він намагався посилити роль монастиря як культурного центру.

«Хроніка з літописців стародавніх», яка була написана ігуменом Феодосієм набагато раніше не була настільки відомою, як «Синописис Київський, який приписують архімандриту Києво-Печерського монастиря Інокентію Гізелю, що неодноразово перевидавався [Іннокентій Гізель, 1674]. Як в «Хроніці», так і в «Синописисі» згадується про Хрещення Русі. Так, в останньому творі ця подія відноситься до 989 р. «Носиться й така повість, яку чув від старих людей: як деякого ідола, коли волочили його

вірні християни з гори, аби втопити в Дніпрі, б'ючи його нещадно, то біс у тому ідолі кричав, ридаючи сильно. І звідтоді дорогу ту з гори нижче од монастиря Золотоверхого Михайлівського називали в давнину: «Чортове беремище», що означає «Тяжко чорту»; бо слов'янською «бремя» означає «тяжість» (курсив наш. – В.К., прот.). Коли ж кинутий був той бовдур до Дніпра – поплив униз; а невірні люди, йдучи берегом, плакали і звали, кажучи: «Видибай наш господарю боже, видибай», що означає: «Впливи». Ідол же той видибав чи вплив там на беріг, де нині монастир Видубицький, і нарекли місце те від видибання ідолового урочищем «Видибачі», а потім «Видубичі». Але й там, коли невірні люди хотіли взяти того ідола, вірні ж, прибувши, камінь до нього прив'язали й утопили ідола. Задля того, оповідають, перший митрополит Михаїл за Володимира, посадивши іноків на горі недалеко від того Чортова Беремища, в своє ім'я і церкву святого архистратига Михаїла збудував, оскільки, як на небесах святий архистратиг Михаїл чорта скинув, так і тут він же подумав з гори чорта, що в бовдурі був, скинути (курсив наш. – В. К., прот.). На видубичах же церква в ім'я того ж святого архистратига Михаїла сотворена задля того: як бо в Хонях святий архистратиг Михаїл чудо сотворив, заглибивши до ріки невірних, так і тут видибалого чи вплилого у бовдурі чорта помислив у воду заглибити» [Кієво-Златоверхо-Михайловській, 1889, с. 3; Інокентий Гізель, спецвипуск 2, 2002, с. 90, 91].

Першопочатково «Синописис» вийшов друком у 1674 р., і регулярно перевидавався аж до 1836 р. [Глазунов П., № 6, 1888, с. 167 – 253]. М. Закревський постійно називає Синописис – творінням Інокентія. Він говорить: «Через два роки після смерті о. Федосія Софоновича архімандрит Інокентій Гізель переклав його Хроніку на слов'янську мову, дещо перемінив і видав у 1674 р. під своїм ім'ям, назвавши Синописисом і Хроніку забули»¹ [Макси-

¹ Надрукований був у Києво-Печерській Лаврі в 1674, 1678 и 1680 рр. «по благословенню пречесного в Христі «господина» Інокентія Гізеля, милістю Божою архімандрита тієї ж святої Лаври». Так зазначено на титульному листі всіх трьох видань. Але це зовсім не означає, що Гізель видав у 1674 р. Київський Синописис «під своїм іменем». Того ж 1674 р. надруковані були в Лаврі і Акафісти, теж по благословенню Інокентія (Гізеля), а в 1654 р. вони надруковані були з благословення його попередника архімандрита Йосифа (Тризни). Творіння книги та благословення дві різні речі, які змішує М. Закревський та інші дослідники. Після трьохразового перевидання у Києві в 2-й половині XVII ст. він так сподобався новоутвореній Петербурзькій Академії Наук, що вона, починаючи з 1736 р., близько 20 раз його перевидавала, як підручник із Російської історії. А в 1823 і 1836 рр. його знову надрукував митрополит Київський Євгеній (Болховітінов) із своїми доповненнями (О Кієвскомъ Синописисе // КЕВ. – К., 1868. – № 9. – С. 353, 354).

мович М., №9, 1868, с. 354]. Митрополит Сильвестр Косов щодо цього пише: «...Отже, перший митрополит Михаїл, даний Володимирові для хрещення Русі, йшов у вірі за своїм пастирем; від нього і Русь була інформована у справі віри, і ті святі, котрі в нетлінних тілах лежать у київських печерах; вони цієї ж віри тримались, а за побожні вчинки дістали милість у Всемогутнього Господа» [Сильвестр Косов, митр., №. 4, 1875, с. 424 – 438].

На долю першого митрополита випало благодатне служіння. Ієрархом він був мудрим і тихим, хоч і суворим у питаннях віри. У державі Київській вів рівноапостольну діяльність, будував храми і засновував монастирі. Літопис стверджує, що за митрополита Михаїла «Віра Православна розцвіла і засяяла як сонце». Згодом митрополит із проповіддю св. Євангелія відвідав Новгород, Суздаль і Ростов Великий. За час архієрейської діяльності митрополита Михаїла були споруджені храми в Чернігові, Білгороді, Володимир-Волинському, Новгороді та Переяславі [Самбор Б., 2005, с. 44 – 46]. Ієромонах Євстратій Голованський каже: «Михаїл цей оселив на цьому місці (Володимирській гірці. – В. К.) грецьких іноків, що прибули з ним у Русь, збудував для них церкву в ім'я святого Архістратига Михаїла, як знак перемоги в Києві християнства над язичництвом» [Євстратій Голованський, ієром., 1878, с. 1].

Один із перших монастирів митрополит Михаїл заснував серед лісу. Що ж до археології Михайлівської гори, то важко сказати, як стверджує дослідник І. Іванцов, чи була заселена вона в часи Володимира – Ярослава. Літописи на це відповіді не дають. Не дали позитивної відповіді і археологічні розкопки, які проводились на цій території в 1937 – 1940 роках ХХ століття. З'ясовано було тільки те, що в ІХ – Х століттях тут ховали покійників; очевидно це було продовження некрополя Старокиївської гори [Іванцов І., 2003, с. 226, 227]. З відомим дослідником важко не погодитися, якщо взяти до уваги, що перший храм і келії монастиря були дерев'яними. Збудування дерев'яного Свято-Михайлівського храму на місці колишнього язичницького капища, на нашу думку є цілком вірогідним. Як відомо з церковної історії саме на таких місцях будувалася переважна більшість християнських святинь. У зв'язку з цим можна припустити, що з провадженням християнства в Русі, на Михайлівській горі, де раніше знаходилося язичницьке капище, повинен був обов'язково з'явитися не тільки храм, але й цілий монастир. Не виключено, що Свято-Михайлівський дерев'яний храм міг служити прототипом для усіх храмів Русі, які будувалися в ранній період

поширення і проповіді християнства після хрещення, і був чималим за своєю архітектурною формою, оскільки виконував функцію кафедри першого Київського митрополита. Ймовірно, що першого митрополита Руси поховали 992 року у цьому, ним спорудженому, храмі, а потім вже перенесли до Десятинної церкви [Димитрій Рудюк, архієп., 2008, с. 17 – 42].

З постанню святого рівноапостольного князя Володимир та з Десятинною церквою, збудованою ним на честь Пресвятої Богородиці пов'язаний ще один факт, який підтверджує істинність особи святителя Михаїла, митрополита Київського. У передмові до книги «Записки святителя Петра Могили» дослідник церковної історії І. Жиленко наводить важливе відкриття зроблене святителем Петром Могилою під час реставрації церкви Николи Десятинного – невеликого храму побудованого на руїнах знищеного татарами (1240 року) Десятинного собору. У лаврському документі з XVIII ст. про це написано так: «Першого року архієрейства його однієї з субот ходив він, за звичаєм, на місці [де була] церква Пресвятої Богородиці Десятинної, в якій по давньому розоренні Батиєм, царем скіфським, і запустінні ледве вбачалася церковна споруда, і читав він улюблений акафіст Пресвятій Богородиці. Кінчивши восьмий ікос, знайшов глибоко в землі гроб мармуровий, який з великою наполегливістю і трудом викопавши і відкривши, знайшов у ньому чесну й святу голову, також і кістки святі. Ще й дошку срібну позолочену знайшов з написом на ній: «Покладене було в гробі цьому тіло святого рівноапостольного великого князя Володимира, нареченого в святому хрещенні Васи́лієм; і разом [із ним] в одному гробі покладена цесарівна благовірна Анна, дружина його, грекиня, преосвященним митрополитом Київським Леонтієм, котрий був третім митрополитом Київським по святому Михаїлі [курсив наш. – В. К.] року від Різдва Христового тисяча п'ятнадцятого...». Зробивши таке дивовижне відкриття, «преосвященний митрополит Петро Могила, взявши з гробу чесну і пресвяту главу, з великим благоговінням і любовою приложився [до неї], з честю відніс до церкви святого архістратига Михаїла Золотоверхого, оскільки велика церква святої Софії по довгому розоренні, запустінні, ще від чужовірців ляхів великому занехаянні й ненависті будвши, ще не відремонтована була...» [Жиленко І., 2011, с. 20].

Отже, аналізуючи свідчення джерел про заснування Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря можна цілком припустити, що всі ті знахідки, які виявились під час археоло-

гічних розкопок на Поштовій площі м. Києва мають безпосереднє відношення, якщо не до самого місця Хрещення, то до подій, які були з ним пов'язані. Зокрема йдеться про скидання ідолів з Михайлівської гори, де згадується дорога, якою спускали їх. Йдеться про сучасну Поштову площу, до якої спускали дерев'яного Перуна і яка названа у «Хроніці» «Чортовим беремищем». Можливо саме залишки цієї дороги й були знайдені науковцями. У будь-якому випадку це унікальне відкриття, яке Українська держава повинна зберегти для наших нащадків та всіх наступних поколінь.

1. Берлінський М. Історія міста Києва. – К.: Наукова думка, 1991.
2. Глазунов П. Храмы, построенные святым Владимиром и другими в его время // Труды КДА. – К.: Типогр. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1888. – № 6. – С. 167 – 253.
3. Голубинский Е., прот. История Русской Церкви. Изд. 2-е. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, О-во любителей церковной истории, 1997. – Т. 1 (первая половина тома).
4. Димитрій (Рудюк), архієп. Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир у ранній період своєї історії // Науковий збірник присвячений 900-літтю Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Матеріали науково-практичної конференції «Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир: історія крізь століття». – К.: Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир, 2008. – С. 17 – 42.
5. Евстратий (Голованский), ієром. Киево-Златоверхо-Михайловский первоклассный монастырь и его скит Феофания. Титульна сторінка. – К., 1878.
6. Євгеній (Болховітінов), митр. Вибрані праці з історії Києва / Упор., вст. ст. та додатки Тетяни Ананієвої. – К.: Либідь - ІСА, 1995.
7. Євстратій (Голованській), ієром. Кієво-Златоверхо-Михайловській первокласний монастир і його скити Феофанія. Монастир сей современень св. равноапостольному князю Владимиру. Сочиненіє сіє на пользу означенаго монастиря. Того же монастиря ієромонахъ Евстратій Голованскій. – К.: Тип. В. П. Давиденко, Михайловская улица, собств. дом, 1878.
8. Жиленко І. Життєпис святиителя Петра Могили // Записки святиителя Петра Могили / Упорядкування І.В. Жиленко. – К.: Фенікс, 2011.
9. Закревський Н. Описание Киева: В 2 т. – М.: Иждивен. Москов. археологического о-ва, 1868. – Т. 1.
10. Захарченко М. Киев теперь и прежде. Репринтне видання. – К.: ПВП Задруга, 2006.
11. Зверинский В. Материалы для историко-топографического исследования о Православных монастырях в Российской империи, с библиографическим указателем. Преобразование старых или учреждение новых монастырей с 1764-95 по 1 июля 1890 г. – СПб., 1890.
12. Иннокентий (Гізіель). Синопис, или краткое собрание летописцев о начале Славяно-Россійскаго народа и первоначальных князей Богоспасаемого града Кієва, о житіи святого благоверного великого князя Киевского и всея Россіи первейшаго Самодержца Владімира, и о наследниках благочестивыя державы его Россійскія, даже до пресветлаго и благочестиваго государя нашего царя и великого князя Алексія Михайловича всея Великія, Малыя и Белья Россіи Самодержца. – К., Изд.: Киево-Печерской Лавры, 1674; Иннокентий (Гізіель). Синопис, или краткое собрание летописцев о начале Славяно-Россійскаго народа и первоначальных князей Богоспасаемого града Кієва, о житіи святого благоверного великого князя Киевского и всея Россіи первейшаго

- Самодержца Владимира, и о наследниках благочестивыя державы его Россійскія, даже до пресветлаго и благочестиваго государя нашего царя и великого князя Алексія Михайловича всея Великія, Малыя и Белья Россіи Самодержца. – К., Изд.: Киево-Печерской Лавры, 1674; Лаврський альманах / Ред. рада: В. М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К.: ВППОЛ, - Спецвип. 2: Синопис Київський / І. В. Жиленко. – 2002.
13. Іванцов І. Стародавній Київ. – К. : Фенікс, 2003.
 14. Ларіон Огієнко, митр. Українська Церква: Нарис із історії Української православної церкви / Додаток : Слово про Закон і Благодать: У 2 т.: Т. 1 – 2. – Вінніпег, 1982.
 15. IP НБУВ. Ф. 304. Дис. 16. Евсевий Ильинский, иеромонах. Кто был первый Митрополит Киевский. – [1852]. – 91 лл.
 16. IPНБУ. – Ф. 2. – Спр. 2302. Грамота Б. Хмельницького Михайловському монастирю о праве выбора игумена. 1655 г. – С. 2.
 17. IPНБУ. Ф. 304. Дис. № 973. Макаревич А. Очерк истории Киево-Михайловского Златоверхого монастыря. – К., 1884. – 293 с.
 18. Калининковъ В. Митрополиты и епископы при святом Владимире // Труды Киевской Духовной Академии. – К. : Типогр. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1888. – № 7. – С. 463 – 593.
 19. Киричук О. Особливості державно-церковних взаємовідносин у давньоруській державі XI – XIII століть: за матеріалами давньоруської християнської літератури // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Львів: “Логос”, 2006. – Кн. 1. – С. 306.
 20. Киево-Златоверхо-Михайловскій монастирь: Историческій очеркъ отъ основанія его до настоящаго времени. – К. : Издание означеннаго монастыря, Тип. С. В. Кульженко, Ново-Елисаветинская ул., собств. д., 1889.
 21. Киевъ въ 1653 г. по описанію спутника патриарха Макарія діакона Павла Алеппскаго // КЕВ. – К., 1874. – № 15. – С. 419.
 22. Клос В., дяк. Історія Свято-Михайлівського Києво-Золотоверхого монастиря. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата богословських наук випускника Київської Духовної Академії. – К., 2006.
 23. Крижанівський О., Плохій С. Історія Церкви та релігійної думки в Україні: У 3 кн. – К. : Либідь, 1994. – Кн. 3. – 336 с.
 24. Літопис Русскій. За Іпатським списком / Пер. Леоніда Махновця. – К., 1989.
 25. Макарий (Булгаков), митр. История Русской Церкви: В 9 т. – М. : Изд. Спасо-Преображенскаго Валаамскаго монастыря, 1996. – Т. 5.
 26. Максимович М. О Киевскомъ Синописе (Письмо къ П.Г. Лебединцеву) // Київскія Епархіальныя Ведомости. – К., 1868. – № 9. – С. 354.
 27. Максимовичъ М. Киевъ явился градомъ великимъ... Вибрані українознавчі твори. – К. : Либідь, 1994.
 28. Малышевский И., проф. Кто был первый митрополит Киевский? // Труды Киевской Духовной Академии. – К.: Типогр. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1883. – № 10. – С. 123 – 171.
 29. Мицик Ю., прот. За віру Православну! – К. : Благовіщенський храм Української Православної Церкви Київського Патріархату при Національному університеті «Киево-Могилянська Академія» Ін-т археографії НАН України, 2004.
 30. Нікітенко М. На зорі християнського Києва // Лаврський альманах. – К. : ВППОЛ, Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2003. – Спецвипуск 4 (Випуск 10). – С. 45.
 31. Нікітенко Н., Нікітенко М. Перші руські митрополити – будівничі Київської Православної держави // Людина і світ. – К., 1996. – № 9. – С. 19.
 32. Ніщук про знахідки на Поштовій: музей має бути саме там, де археологи виявили пам'ятки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nishchuk-poshtova-muzey/29473136.html>

33. Павленко Ю. Нарис історії Києва. – К. : «Фенікс», 2003.
34. Паломник Киевский или путеводитель по монастырям. Изд. 2-е исправленное и дополненное / Под ред. И. Максимовича. – К., 1845.
35. Патерик Печерський или Отечник. – К. : Типогр. Киево-Печерской Лавры, 1998.
36. Патріарх Філарет підтримав створення музею на Поштовій площі Києва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/09/5/7191138/>
37. Петровъ Н. Западно-русскія полемическія сочиненія XVI века // Труды КДА. – К. : Тип. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1894. – № 2. – С. 154 – 186.
38. Похилевич Л. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. – К.: Типогр. Киево-Печерской Лавры, 1864.
39. Самбор Б. Перший Київський митрополит // Чаша. – К. : Вид. Видубицького чоловічого монастиря Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2005. – квітень-грудень. – С. 44 – 46.
40. Сементовский Н. Киев его святыня и древности: 55 политипажей, изображ. виды Киева. – К. : Тип. Г. Сементовского, 1864.
41. Сильвестр Косов, митр. Paterikon // КЕВ. – 1875. – № 4. – С. 131 – 138; № 13. – С. 424 – 438.
42. Софонович Феодосій, ігумен. Хроніка з Літописців Стародавніх / АН України, Археографічна комісія, Ін-т української археографії, Ін-т історії України. Підгот. тексту Ю. А. Мицика, В. М. Кравченка. – К. : Наукова думка, 1992.
43. ЦДІАК України. – Ф. 1407. – Оп. 2. – Спр. 60. (1655 г.). – Арк. 60.
44. ЦДІАК України. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 6361. (1694 г.). – Арк. 6 зв.

-
1. Berlinskii M. Istoriiia mista Kyeva. – К.: Naukova dumka, 1991.
 2. Hlazunov P. Khramy, postroennnye sviatym Vladimirom i druhimi v eho vremia // Trudy KDA. – К.: Tipogr. H. T. Korchak-Novitskaho, 1888. – # 6. – S. 167 – 253.
 3. Holubinskii E., prot. Istoriiia Russkoi Tserkvi. Izd. 2-e. – M. : Krutitskoe patriarshe podvore, O-vo liubitelei tserkovnoi istorii, 1997. – T. 1 (pervaiia polovina toma).
 4. Dymytrii (Rudiuk), arkhiep. Sviato-Mykhailivskiy Zolotoverkhyi monastyr u ranni period svoiei istorii // Naukovyi zbirnyk prysviachenyi 900-littiu Sviato-Mykhailivskoho Zolotoverkho monastyria. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Sviato-Mykhailivskiy Zolotoverkhyi monastyr: istoriia kriz stolittia». – К. : Sviato-Mykhailivskiy Zolotoverkhyi monastyr, 2008. – S. 17 – 42.
 5. Evstratii (Holovanskii), ierom. Kievo-Zlatoverkho-Mikhailovskii pervoklasnyi monastyr i eho skit Feofaniia. Tytulna storinka. – К., 1878.
 6. Ievhenii (Bolkhovitinov), mytr. Vybrani pratsi z istorii Kyieva / Upor., vst. st. ta dodatky Tetiany Ananiievoi. – К. : Lybid - ISA, 1995.
 7. Ievstratii (Holovanskii), ierom. Kievo-Zlatoverkho-Mykhailovskii pervoklassnyi monastyr y eho skit Feofaniia. Monastyr sei sovremen sv. ravnoapostolnomu kniazuiu Vladimiru. Sochynenie sie na polzu oznachennaho monastyria. Toho zhe monastyria ieromonakh Evstratii Holovanskii. – К. : Tip. V. P. Davydenko, Mikhailovskaia ulitsa, sobstv. dom, 1878.
 8. Zhylenko I. Zhyttieyps sviatyelia Petra Mohyly // Zapysky sviatyelia Petra Mohyly / Uporiadkuvannia I.V. Zhylenko. – К. : Feniks, 2011.
 9. Zakrevskii N. Opisanie Kieva: V 2 t. – M. : Izhdiven. Moskov. arkheolohicheskoho o-va, 1868. – T. 1.
 10. Zakharchenko M. Kiev teper i prezhde. Repryntne vydannia. – К. : PVP Zadruha, 2006.
 11. Zverinskii V. Materialy dlia istoriko-topohraficheskoho issledovaniia o Pravoslavnykh monastyriakh v Rossiiskoi imperii, s bibliohraficheskim ukazatelem. Preobrazovanie starykh ili uchrezhdenie novykh monastyrei s 1764-95 po 1 iulia 1890 h. – SPb., 1890.

31. Nikitenko N., Nikitenko M. Pershi ruski mytropolity – budivnychi Kyivskoi Pravoslavnoi derzhavy // Liudyna i svit. – K., 1996. – # 9. – S. 19.
32. Nishchuk pro znakhidky na Poshtovii: muzei maie buty same tam, de arkheolohy vyiavyly pamiatky. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nishchuk-poshtova-muzey/29473136.html>
33. Pavlenko Iu. Narys istorii Kyieva. – K. : «Feniks», 2003.
34. Palomnik Kyevskaa ili putevoditel po monastyriam. Izd. 2-e ispravlenoe i dopolnenoe / Pod red. I. Maksimovicha. – K., 1845.
35. Paterik Pecherskii ili Otechnik. – K. : Tipohr. Kievo-Pecherskoi Lavry, 1998.
36. Patriarkh Filaret pidtrymav stvorennia muzeiu na Poshtovii ploshchi Kyieva. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/09/5/7191138/>
37. Petrov N. Zapadno-russkiiia polemicheskiiia sochineniia XVI veka // Trudy KDA. – K. : Tip. H. T. Korchak-Novitskaho, 1894. – # 2. – S. 154 – 186.
38. Pokhilevich L. Skazanie o naseleennykh mestnostiakh Kievskoi gubernii. – K.: Tipohr. Kievo-Pecherskoi Lavry, 1864.
39. Sambor B. Pershyi Kyivskyy mytropolyt // Chasha. – K. : Vyd. Vydubyskoho cholovichoho monastyria Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 2005. – kviten-hruden. – S. 44 – 46.
40. Sementovskii N. Kiev eho sviatynia i drevnosti: 55 politipazhei, izobrazh. vidy Kieva. – K. : Tip. H. Sementovskoho, 1864.
41. Silvestr Kosov, mitr. Paterikon // KEV. – 1875. – # 4. – S. 131 – 138; # 13. – S. 424 – 438.
42. Sofonovych Feodosii, ihum. Khronika z Litopystsiv Starodavnykh / AN Ukrainy, Arkheohrafichna komisiia, In-t ukrainskoi arkheohrafii, In-t istorii Ukrainy. Pidhot. tekstu Yu. A. Mytsyka, V. M. Kravchenka. – K. : Naukova dumka, 1992.
43. TsDIAK Ukrainy. – F. 1407. – Op. 2. – Spr. 60. (1655 h.). – Ark. 60.
44. TsDIAK Ukrainy. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 6361. (1694 h.). – Ark. 6 zv.